

Ágoston András

Eszményképek által nevelni

Erkölcsmesítő történeti allegóriák
a hajdani Markó utcai gimnázium dísztermében

Az első állami alapítású fővárosi gimnáziumot 1858-ban hozták létre K(aiserliches) K(önigliches) Staatsgymnasium in Pest néven.¹ Az iskola épülete a Lipótvárosban, a Markó utca 29–31. szám alatt épült fel 1874 és 1876 között Kolbenheyer Ferenc tervei alapján.² Ez a neoreneszánsz iskolapalota volt a Trefort Ágoston kultuszminisztersége idején kibontakozó iskolaépítési hullám első gimnáziumépülete, melyet a Vallás- és Közoktatási Minisztérium vezetése építészeti megoldásait és díszítését tekintve egyaránt mintának szánt.³ Az épület legértékesebb része a csaknem eredeti formájában helyreállított második emeleti díszterem, melynek oldalfalait Than Mór és Lotz Károly 1875–1876-ban festett pannói, a déli fal felső zónájának öt lunettamezejét pedig Lotz Károly ugyanekkor készült szekói díszítik⁴ (1. kép). A falképek harmonikusan illeszkednek a díszterem építészeti keretéhez, közös egységet alkotnak. Az építész és a festők szoros együttműködését jelzi például a díszterem dekorációját meghatározó palmettamotívum ismétlődése a pannók egyes részletein. A központi festmény – a déli (bejárati) oldal középső képe – eredetileg a *Pallasz Athéné léket ad Prométheusz alkotásának* című pannó volt, tőle balra a kor gimnazistái Homéroszhoz

kötődő, jobbra pedig római tárgyú falképeket láthattak⁵ (2. kép). A fenti lunettákban két-két allegorikus meztelesen ifjú jelenik meg zöldeskék háttér előtt. Hasonlóan nagyszabású 19. századi állami falképmegrendelésről egyetlen más hazai gimnázium esetében sem tudunk.

A díszterem kutatását nagyban megnehezíti az a tragikus körülmény, hogy a megrendelő Vallás- és Közoktatási Minisztériumnak a Magyar Országos Levéltárban őrzött, 1916-ig terjedő iratanyagának döntő többsége 1956-ban elpusztult,⁶ ezért a Markó utcai képek megrendeléstörténetének rekonstruálásához kénytelenek vagyunk egyedüli forrásként Ybl Ervinre hagyatkozni, aki még látta az eredeti dokumentumokat. Ybl szerint Trefort Ágoston 1875 szeptemberében bízta meg Than Mórt és Lotz Károlyt a díszterem kifestésével, akik ekkorra már összeszokott párost alkottak. 1875. október 16-án Than és Lotz egy együttes iratban terjesztették elő a festmények „a miniszter kívánságai szerinti és a szakértők meghallgatása alapján” készült programját. Sajnos Ybl nem nevezi meg a szakértőket, és nem derül ki az sem, mennyire volt kötött és részletekbe menő az általuk és Trefort által sugallt program. A benyújtott pályázatot és a vázlatokat november 8-án a Pulszky

1 Az intézmény neve 1861-től Pesti Magyar Királyi Katholikus Gimnázium, 1876-tól V. Kerületi Magyar Királyi Állami Főgimnázium, 1921-től Berzsenyi Dániel Gimnázium. *Budapest lexikon*, I. Főszerk. BERZA László. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993. 137.

2 GÁBOR Eszter: Kolbenheyer Ferenc építész. *Művészettörténeti Értesítő*, 58. 2009/2. 193–194.

3 A Berzsenyi Gimnáziumot 1952-ben a XIII. kerületbe költöztették, ekkortól a Markó utcai épületet 1987-ig a Kossuth Zsuzsa Gimnázium (később szakközépiskola), 1987-től pedig az ELTE Tanárképző Főiskolája használta. Ez utóbbi megszűnésével 2002 decemberében a Budapesti Gazdasági Főiskola vehette birtokába az iskolapalotát, helyreállították a díszterem eredeti formáját, a festményeket pedig 2010 nyarán restaurálták.

4 A. HELL: Das neue k. u. k. Staatsgymnasium, Leopoldstadt, Markó-

gasse. *Budapester Bauzeitung*, 4. 1875/38. 253; *Bauzeitung für Ungarn*, 5. 1876/42. 324. melléklet.

4 YBL Ervin: *Lotz Károly élete és művészete*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1938. 158–165.

5 Még eredeti elrendezésükben írta le a pannókat: FIALOWSKY Lajos: Intézetünk épülete és egyes részletei képben. In: *A Budapesti V. Kerületi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1894/95-iki iskolai évről*. Budapest, 1896. 51–52; VÁRADY Antal: Harmincz év története. A budapesti V. Ker. Kir. Kath. Főgimnázium története 1858–1896. *Ország-Világ*, 17. 1896/17. 260. A képek sorrendjét ismeretlen időpontban – feltételezhetően nem sokkal a második világháború után – megváltoztatták, a középső kompozíció ma: *Cicero beszéde Catilina ellen*.

6 *A Magyar Országos Levéltár Bécsi kapu téri főépülete*. Budapest, Magyar Országos Levéltár, é. n. 4.

1. **Lotz Károly:** *Testgyakorlás*, 1875–1876
A díszterem első lunettája. Budapest, Budapesti Gazdasági Főiskola

Ferenc vezette Országos Képzőművészeti Tanács kezében bírálta el, 1876. augusztus 30-án pedig Than levélben tudatta a minisztériummal, hogy elkészültek a festmények.⁷ Tehát a koncepció kidolgozása, a vázlatok elkészítése és a végleges művek megfestése mindössze egy év alatt megvalósult, ráadásul a gimnázium felépítése is problémamentes volt.⁸ Ez a szokatlan gyorsaság magyarázza, hogy a korabeli sajtóban nem alakult ki a falképek tematikájáról olyan vita, mint például a Vigadó vagy az Operaház kifestése kapcsán. Sőt, valójában a korabeli lapok alig vettek tudomást a Markó utcai pannókról. Az új iskolaépületet bemutató cikkekben csupán mellékesen említették meg a díszterem deko-

rációját,⁹ pedig az ókori tematikájú történeti falképek Magyarországon teljesen atipikusnak számítottak a dualizmus korában.

A speciális, ókori tárgyú témaválasztást a porosz mintára 1849 őszén bevezetett nyolcosztályos gimnáziumi képzés indokolta, melynek tantervében a latin mellett immár a görög nyelv és irodalom oktatása is központi szerepet játszott.¹⁰ Trefort szerint a gimnázium feladata, hogy az ifjúságot a „minden irányú humanisticus, főleg az ó-classicai tanulmányok segélyével” magasabb általános műveltséghez juttassa, és előkészítse a felsőbb tudományos képzésre.¹¹ A Trefort által 1873-ban kiadott tantervben a klasszikus műveltségi tárgyak, azaz a la-

7 YBL 1938 (lásd 4. jegyzetben). 158–160.

8 GÁBOR Eszter: A Vallás- és Közoktatásügyi m. kir. Minisztérium első vezető építész, Kolbenheyer Ferenc (1841–1881). *Soproni Szemle*, 62. 2008/3. 318.

9 Lásd például A Lipótvárosi Magy. Kir. Főgymnasium épülete. *Magyarország és a Nagyvilág*, 14. 1877/10. 145–146.

10 MÉSZÁROS István–NÉMETH András–PUKÁNSZKY Béla: *Bevezetés a pedagógia és az iskola-történetébe*. Budapest, Osiris Kiadó, 1999. 351–352.

11 KLAMÁRIK Dénes: *A magyarországi középiskolák újabb szervezete történeti megvilágítással*. Budapest, Eggenberger-féle (Hoffmann és Molnár) Könyvkereskedés, 1893. 19.

2. **Lotz Károly vagy Than Mór:** *Pallasz Athéné lélekét ad Prométheusz alkotásának*, 1875–1876
Budapest, Budapesti Gazdasági Főiskola

tin és a görög a heti óraszám több mint felét tették ki, az ókortörténet oktatását pedig elnyújtották elsőtől hetedik osztályig.¹²

A 19. századi magyar és osztrák oktatáspolitikára a porosz iskolarendszer gyakorolta a legnagyobb hatást, így nem véletlen, hogy a Markó utcai falképek szellemi előképeit és párhuzamait a hatvanas-hetvenes években épült németországi iskolák dísztermeiben találjuk. Alfred Rosenberg egy 1882-es feljegyzésében úgy fogalmazott, hogy „a (porosz) tartományi művészeti

bizottság programjában kiemelkedő szerepet játszik a gimnáziumok dísztermeinek díszítése, mert itt valósul meg legteljesebb mértékben a képzőművészeteknek a felnövekvő ifjúságra gyakorolt pedagógiai hatása”.¹³ Hasonló véleményen volt Trefort is, aki Keleti Gusztáv szerint önkéntes száműzetése idején 1849–1850-ben többször is beszélt Wilhelm von Kaulbachkal Münchenben, és megismerhette a 19. századi monumentális falképfestészet Peter von Cornelius által lefektetett eszmei alapjait.¹⁴ Egy Ipolyi Arnoldhoz írt levelében a kultuszminiszter úgy fogalmazott, hogy a képzőművészet valódi nevelési eszköz, ám az emberek csak akkor lehet általa nevelni, ha a művészetet beviszzük a középületekbe, iskolákba, a nyilvános terekre.¹⁵ Ez a fajta didaktikus monumentális falképfestészet a többi középülethez képest a porosz középiskolákban is csak megkésve jelent meg, ami az eleinte többnyire szerény iskolaépületekkel magyarázható, melyekkel szemben nem támasztottak reprezentációs igényt. A német egység megvalósítása után azonban hatalmas iskolaépítési hullám indult el. Az ekkor épült modern tanépületek közül elsősorban a gimnáziumok dísztermeit dekorálták – egyes esetekben a lépcsőházzal együtt – monumentális festményekkel.¹⁶ A század végéig a többfajta iskola típusnak megfelelően egyfajta eloszlást figyelhetünk meg a kifestési programok témái között. A klasszikus képzést nyújtó, latin és görög nyelvet is tanító gimnáziumokban, az itt közvetített oktatási tartalmaknak megfelelően, történelmi témák, különösen a görög történelemből és a homéroszi eposzokból vett jelenetek domináltak. A gimnáziumi falképeken az antik mitológiát feltűnően hanyagolták, viszont az *Íliászt*, *Odüsszeiát* és a *Nibelung-éneket* bemutató ábrázolásokat történelmi képekként fogták fel.¹⁷ A festők és megrendelők számára mintaadó volt az első új típusú gimnáziumkifestés, a berlini Sophien Gymnasium lépcsőháza, amelyet 1867-ben Cornelius tanítványa, Max Lohde a trójai mondanokör négy jelenetével díszített.¹⁸ A Markó utcai gimnáziummal szinte egy időben épült berlini Friedrich-Werdersches Gymnasium dísztermében 1875-ben Ernst Johann Schaller a görögök

12 A Vallás- és Közoktatási Minisztérium által a gimnáziumok számára kidolgozott új szervezet. In: *Melléklet az Országos Középtanodai Tanár-egylet Közlönye IV. füzetéhez*. Buda, Kiadja az Országos Középtanodai Tanár-egylet, 1873. 2–6.

13 Monika WAGNER: *Allegorie und Geschichte. Ausstattungsprogramme öffentlicher Gebäude des 19. Jahrhunderts in Deutschland*. Tübingen, Ernst Wasmuth Verlag, 1989 (Tübingen Studien zur Archäologie und Kunstgeschichte, 9). 196.

14 KELETI Gusztáv: *Trefort Ágoston. Emlékbeszéd*. Felolvasatott az Orsz.

M. Képzőművészeti Társulatnak 1889 március hó 17-én tartott közgyűlésén (különlenyomat), 5.

15 TREFORT Ágoston: *Beszédek és levelek*. Budapest, kiadja Méhner Vilmos, 1888. 301–303.

16 WAGNER 1989 (lásd 13. jegyzetben). 196–197.

17 WAGNER 1989 (lásd 13. jegyzetben). 211–212.

18 WAGNER 1989 (lásd 13. jegyzetben). 292. A jelenetek címei: *Heléna elrablása*; *Heléna hazavitele Spártába*; *Agamemnón meggyilkolása*; *Odüsszeusz hazaérkezése és bosszúja*. Monika Wagner szíves közlése.

és a germánok hőskorát párhuzamba állítva, a trójai háború és a *Nibelung-ének* hat-hat jelenetét ábrázolta. 1882-ben a kelet-porosországi Insterburg (ma Csernyakovszk, Oroszország) gimnáziumának dísztermében Max Schmidt, Johannes Heydeck és Emil Neide négy falra erősített pannóra festették meg viasztechnikával az *Odüsszeia* eseményeit.¹⁹

A reáliskolák díszítésekor általában az egyes oktatási ágak, azon belül főleg a természettudományos tárgyak és azok alkalmazási területeinek allegóriáit festették meg többnyire puttókkal, akik néha komolyabb, néha játékosabb pózokban jelennek meg a falképeken.²⁰ A két iskolatípus dekorálásának eltérő gondolatvilága jól megfigyelhető a már említett Sophien Gymnasiumnál, amely egybeépült az egyik berlini reáliskolával, és ez utóbbi dísztermében Max Lohde megfestette az oktatási ágak allegóriáit a tudományok és a művészetek képviselőivel. Hasonló kettős iskola (Doppelschule) jött létre a berlini Friedrich-Werdersches Gymnasium és a közvetlenül mellé épült Dorotheenstädtische Realschule esetében is, ahol az utóbbi dísztermének falain szintén a tudományok allegóriái jelentek meg.²¹

Ezekből a példák közül arra következtethetünk, hogy a Markó utcai gimnázium falképprogramjának kidolgozásakor a két iskolatípusra jellemző képtémák ötvöztetésére törekedtek. Tehát az ókori történelmi témájú pannók fölött a lunetták meztelen allegorikus alakjai az egyes oktatási ágakat jelenítik meg a testgyakorlástól a természettudományokon és a humaniorákon át a képzőművészetiig.²²

Sok félreértést szülhet az a képzet, hogy a középiskolai dísztermek falképei oktatási segédanyagként alkalmazott történelmi illusztrációk lettek volna. Nem szabad összekeverni a dísztermeket az ún. iskolai filológiai múzeumokkal, melyek lényegében a görög-, latin-, történelem- és rajzórák felhasználható szemléltető tárgyak szertárai voltak.²³ Az osztálytermi hétköznapiaktól eltérően a díszterem az iskola közösségi életét szolgálta, csak ünnepélyes alkalmakkor nyitották meg a diákság előtt,²⁴ és ilyenkor a lélekemelő hangulatot

3. **Than Mór:** *Római nők esdeklése Coriolanus előtt*, 1875–1876
Budapest, Budapesti Gazdasági Főiskola

teremtő monumentális falfestmények mint ünnepélyes mintaképek a tudás megszerzésének eszmeiségét voltak hivatva jelképezni.

A Markó utcai díszterem központi képe eredetileg a *Pallasz Athéné lelket ad Prométheusz alkotásának* című pannó volt, melynek mitológiai témája csak látszólag nem illeszkedik a gimnáziumokra jellemző történelmi falképek sorába, hiszen a festmény az emberi kultúra eredetét és az emberiség történelmének kezdőpontját jeleníti meg, azt a pillanatot ábrázolva, amikor a Prométheusz által megalkotott első embert Minerva

19 WAGNER 1989 (lásd 13. jegyzetben). 292; Adolf ROSENBERG: *Geschichte der modernen Kunst*, III. Leipzig, Grunow, 1889. 252.

20 WAGNER 1989 (lásd 13. jegyzetben). 200–201, 212.

21 A Dorotheenstädtische Realschule dísztermét Christian Becker festette ki 1875-ben. WAGNER 1989 (lásd 13. jegyzetben). 291.

22 1875. október 16-án kelt beadványukban Than és Lotz a lunettaszekciók témáját „a tanulóifjak működési körébe eső foglalatosságai”-ként határozták meg. YBL 1938 (lásd 4. jegyzetben). 158.

23 A filológiai múzeumokról lásd SCHAMBACH Gyula: *Szemléltetés az*

ókori irodalmak tanításánál és a kaposvári állami főgymn. „philológiai múzeum”-a. In: *Antik-művészeti kirándulás*. Kaposvár, Hagelman [Ny.], 1887; SCHAMBACH Gyula: *Classica philológiai szemléltető eszközök*. In: *A Kaposvári M. Kir. Állami Főgimnázium Értesítője az 1888–89. isk. évről*. Kaposvár, 1889. 26–35; VASZARY János: *A class philológia szemléltető előadása és a szép művészeti esztetika*. *Somogy*, 1887/27. július 5. 2–3.

24 Császár Árpád: *A főgymnasium krónikája 1858–1895*. In: *A Budapesti V. Kerületi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1894/95-iki iskolai évről*. Budapest, 1896. 22.

4. **Than Mór:** *Cicero beszéde Catilina ellen*, 1875–1876
Budapest, Budapesti Gazdasági Főiskola

5. **Than Mór:** *Traianus császár lelkesítő beszédet intéz katonáihoz*, 1875–1876, Budapest, Budapesti Gazdasági Főiskola

a lélek, a psziché átadásával életre kelti.²⁵ Ybl Ervin a Prométheusz-pannót Lotz művei közé sorolta, ám Ybl attribúciója körül fölmerül néhány bizonytalanság. A fal-képek nincsenek szignálva, és a két művész által közösen benyújtott programban nem szerepelt, hogy az egyes festményeket melyikük fogja kivitelezni.²⁶ Ybl-től tudjuk, hogy a művek elkészülte után, a tiszteletdíj utolsó részletének kifizetéséről szóló ügyiraton szerepelt először az a megjegyzés, hogy a „fülkéképeket és a görög tárgyú kompozíciókat Lotz festette”.²⁷ Ebből Ybl logikusan következtetett arra, hogy az Athénát és Prométheuszt

ábrázoló pannó Lotz alkotása, de 1876-ban az ügyirat fogalmazója – Forster Gyula – ezt a klasszikus mitológiai jelenetet érzésem szerint nem feltétlenül sorolta a görög történelmi pannók közé. Az 1905-ös Lotz-hagyaték részeként rengeteg vázlat került a Szépművészeti Múzeumba, melyeket ma a Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztályán őriznek. Ezek között megtalálható több olaj- és akvarellvázlat és számos kisebb tanulmány, melyek a homéroszi témájú pannókhöz köthetők, ám egy sincs, amelyik a Pallasz Athéné-képhez tartozna. Szintén a Grafikai Osztály gyűjteményében lelhetők föl

25 KERÉNYI Károly: *Görög mitológia*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1977. 141. Az antropogónia ilyen típusú ábrázolásának hosszú kultúrtörténete van. Az emberiséget megalkotó Prométheusz megjelenik például hellenisztikus kori gemmákon, késő antik szarkofágok reliefjein. Annibale Carracci megfestette a témát a római Farneze palotában, Peter von Cornelius a müncheni Glyptothek előcsarnokában. A reneszánsztól megfigyelhető, hogy a művészek a mesteremberként megjelenített Prométheuszban elkezdték saját alteregójukat felfedezni, a klasszicista alkotók pedig már egyenesen a démiurgoszt látták benne. *Lexicon Iconographicum Mytho-*

logiae Classicae. Hg. von Bertrand JAEGER, Zürich–München, Artemis Verlag, 1994. VII/1, 543–547. VII/2, 428–429; Gisold LAMMEL: *Deutsche Malerei des Klassizismus*. Leipzig, VEB E. A. Seemann Verlag, 1986. 223–224; Bettina RÜHL: Schöpfer, Zweifler und Rebell. Prometheusdarstellungen in der bildenden Kunst. In: *Der Mythos von Prometheus in der bildenden Kunst*. Ahlen, Kunst-Museum Ahlen, 1994. 3–4.

26 YBL 1938 (lásd 4. jegyzetben). 158.

27 YBL 1938 (lásd 4. jegyzetben). 160.

a Markó utcai pannók méretarányos (szénnel rajzolt) kartonjai, melyek közül a Pallasz Athéné-falképtervet a katalógus Than Mór művei közé sorolja.²⁸

Than Mór három hasonló kompozíciós elv szerint felépülő Markó utcai festménye a római történelem egy-egy beszédét örökíti meg. Az első a hazája ellen idegen sereg élén támadó Coriolanus anyjának, Volumnianának a könyörgését és feddését láthatjuk (*Római nők esdeklése Coriolanus előtt*)²⁹ (3. kép). A másodikon a festő Cicero Catilina elleni első szónoklatát ábrázolta, aminek „ő, idők, ó, erkölcsök” szállóigévé vált fordulata a mai napig használatos (*Cicero beszéde Catilina ellen*) (4. kép).³⁰ A harmadik képen Traianus császár hadvezéri szózatát örökítette meg Than (*Traianus császár lelkesítő beszédet intéz katonáihoz*) (5. kép). A három festmény egy-egy személyt állít középpontba, akik különböző magatartástípusokat és erényeket testesítenek meg. Összekapcsolja a képeket alapvető mondanivalójuk, miszerint egy jól felépített és hatásosan előadott szónoklatnak történelemformáló ereje lehet. Magyarországon nagy hagyományai voltak a retorikai képzésnek, a gimnáziumi irodalomoktatás keretében egy teljes évet szántak a szónoklattan tanulmányozására, külön kiemelve Démoszthenész és Cicero életművét.³¹ A Coriolanus-téma ábrázolása mellett szól, hogy épp a megrendelés idején, 1875-ben lett kötelező olvasmány Shakespeare *Coriolanus*a ötödik osztályban.³² A római tárgyú pannók két negatív hősében fontos közös pont, hogy károsan befolyásolták az ifjúságot, ugyanakkor Plutarkhosz éppen a megfelelő oktatás hiányával magyarázta Coriolanus zabolázhatatlan természetét. A két hazaárulóval szembeni pozitív példát az ideális uralkodó, Traianus császár, Erdély meghódítója képviselte. A Traianus-pannó esetében nem beszélhetünk konkrét irodalmi forrásról, inkább hazai vonatkozású, speciális témát kereshettek, amivel nemcsak szellemileg, de térben is közelebb hozták a diákokat az örök érvényű antik erényekhez. Than kompozíciójának ősforrását a

6. Lotz Károly: *Homéroszt ünnepli a görög nemzet*, 1875–1876
Budapest, Budapesti Gazdasági Főiskola

2. századból való adlocutio-ábrázolások jelentik,³³ a fő előképnek pedig feltehetően – a Coriolanus-képhez hasonlóan – Raffaello a vatikáni Sala di Costantinóban látható festményét: *A kereszt látomását* tekinthetjük.

Lotz Károly Homéroszhoz kapcsolódó pannói közül az első (*Homéroszt ünnepli a görög nemzet*) lényegében egy *Homérosz apoteózis*a ábrázolás, és a lángelme előtti hódolás ikonográfiai típusába tartozik (6. kép). Lotz

28 Than Mór Markó utcai falképtervei az MNG Grafikai Osztályán: *Traianus* 2406; *Cicero és Catilina* 2407; *Coriolanus* 2408; *Pallasz Athéné* 2409. Lotz Károly Markó utcai falképtervei az MNG Grafikai Osztályán: *Odyszeust felismerik a phaiákok* 1882/A; *Hektór búcsúzik családjától* 1882/B; *Homéroszt ünnepli a görög nép* 1882/C.

29 Titus LIVIUS: *A római nép története a város alapításától*. II. könyv. 33–40. szakasz; PLUTARKHOSZ: *Párhuzamos életrajzok* (Coriolanus XXXV–XXXVI).

30 M. TULLIUS CICERO: *Catilina ellen. Első beszéd*. (Borzsák István fordítása) 1. szakasz; C. SALLUSTIUS CRIPUS: *Catilina összeesküvése* 31. szakasz; PLUTARKHOSZ: *Párhuzamos életrajzok* (Cicero XVI).

31 A retorika 1875-ig hetedik osztályos, később hatodik osztályos (egész

évi) tananyag volt. Azért tették egy évvel korábbra, hogy a diákok hetedikben jobban megértsék Cicero latin nyelvű beszédeit. KLAMARIK 1893 (lásd 11. jegyzetben). 155, 180; GÓBI Imre: *Rhetorika a gymnasiumok VI. osztálya számára*. Budapest, Franklin-Társulat, 1888; *Kármán Mór válogatott pedagógiai művei*. Szerk. FALUDI Szilárd, Budapest, Tankönyvkiadó, 1969. 150.

32 A *Coriolanus* volt az első kötelezően előírt és teljes egészében elolvasandó dráma. 1875 előtt a diákok összeállított színműszemelvényekből tanulták a drámai műfaj sajátosságait. Névv László: Shakespeare Coriolanus a iskolában. In: *Az Országos Középtanodai Tanárnyelvi Társaság Közlönye*, 10. 1876/77. 13. 385–397; Tanterv. *Az Országos Középtanodai Tanárnyelvi Társaság Közlönye*, 8. 1874/75. 1. 42; KLAMARIK 1893 (lásd 11. jegyzetben). 178.

33 JERNVEI KISS János: *Egy delicióz allegória*. Maulbertsch freskóciklusa a

7. **Lotz Károly:** Hektór, a trójai hős hadbavonulása előtt búcsúzik feleségétől és kisfiától, 1875–1876
Budapest, Budapesti Gazdasági Főiskola

8. **Lotz Károly:** Odüsszeust a phaiákok felismerik elérzékenyüléséről, 1875–1876
Budapest, Budapesti Gazdasági Főiskola

minden bizonnyal ismerte Ingres híres *Homérosz*-festményét és Kaulbach *Homérosz korát* ábrázoló freskóját a berlini Neues Museumban, de a Markó utcai pannó legfontosabb szellemi és kompozíciós előképe Carl Rahl-nak az Athéni Egyetem homlokzatára tervezett fríze, melyen a görög szellem nagyszabású fejlődéstörténete bontakozik ki a mitikus időktől, egész pontosan az értelem lángját elhozó Prométheusztól kezdve a görög kultúra kifulladásáig.³⁴ Rahl athéni frízén megjelenik a szavaló Homérosz, viszont Lotz képének kompozíciója és az előtérben elhelyezett alakok gesztusai a fríz egy másik jelenetét, *Hérodotosz dicsőítését* idézik, amihez a

bécsi mester egy Priénéi Arkhelaosznak tulajdonított – *Homérosz apoteózisa* címen ismert – hellenisztikus dom-borművet választott előképül.³⁵ Ybl Ervin Ingres képéből kiindulva az eposzok perszifikációjaként értelmezte a Markó utcai pannó előtérének kecses nőalakját,³⁶ ám Rahl kompozíciója alapján³⁷ valószínűbbnek tartom, hogy ő Kalliopé, az epikus költészet múzsája, aki éppen az *Odüsszeia* kezdősora révén vált ismertté, mint az eposz inspirálója.³⁸ Lotz Homérosz saját korszakát akarta megjeleníteni, azt az időszakot, amikor a görög-ség már kiemelkedett a barbárságból, de a civilizáció későbbi negatív hatásaitól még érintetlen volt. Ezt az

szombathelyi püspöki palotában. *Művészettörténeti Értesítő*, 60. 2011/1. 27.

34 Werner KITLITSCHKA: *Die Malerei der Wiener Ringstraße*. Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1981. 57.

35 CASTIGLIONE László: *Hellenisztikus művészet*. Budapest, Corvina Kiadó, 1980. 175. 129. kép.

36 YBL 1938 (lásd 4. jegyzetben). 161.

37 Rahl-nál Hérodotosz fülébe a szék mellett térdelő Klió, a történetírás múzsája súgja a szavakat, a férfi feje fölé pedig a mögötte álló szárnyas győzelemistennő, Niké tart babérbákoszort. Ludwig SPEIDEL: *Rahl's Athenischer Fries*. Wien, Verlag und Eigentum des Oesterr. Kunstvereines, 1867. 16.

38 „Férjuról szólj nekem Múza...” HOMÉROSZ: *Odüsszeia*, I. ének. 1. sor. Devecseri Gábor fordítása.

ősi homéroszi kort hivatottak kifejezni a pannó hátterét uraló dór stílusú templom és timpanonjában az aiginaí Aphaia-templom archaikus oromszobrai.

A Markó utcai díszterem keleti falán eredetileg egymás mellett volt az *Íliász* és az *Odüsszeia* egy-egy jelenetét ábrázoló két pannó, melyek kiegészítik egymást, és a látszat ellenére témájuk alapján is szoros összefüggésben állnak egymással. Az *Íliász*ból való a *Hektór, a trójai hős hadbavonulása előtt búcsúzik feleségétől és kisfiától* című falkép, mely azt a pillanatot ábrázolja, amikor Hektór és Andromakhé megindító búcsúja végén az önfeláldozó férj Zeusz felé emeli karját, és elmond egy imát kisfia, Asztüanax jövőjéért³⁹ (7. kép).

A másik falképen Odüsszeusz látható a phaiák király udvarában, amint a Trója eléstét és feldúlását előadó vak lantos, Démodokosz éneke alatt elsírja magát.⁴⁰ Homérosz leírása szerint a feltoluló emlékektől Odüsszeusz úgy könnyezett, mint az az asszony, aki hazája védelmében halálra sebzett férje testére borul, de hitvesét nem sokáig sirathatja, mert már viszik is a rabságba.⁴¹ A homéroszi hasonlatban Andromakhé sorsa elevenedik meg, aki Trója bevétele után Akhilleusz fiának lett a rabnője. Odüsszeusz a kegyetlenül legyilkolt vagy rabságba hurcolt áldozatokat siratja, és talán saját magát is, hiszen az előző pannón látható gyermek Asztüanaxot ő maga hajította a mélybe⁴² (8. kép).

Lotz számára a témaválasztásnál ötletadó, illetve a szerkesztésben és az egyes alakok megformálásánál előkép lehetett Carl Rahl *Odüsszeusz a phaiákok között* című utolsó festménye, melyet *Démodokosz Alkinoosz király előtt énekel* címmel is említenek.⁴³

Általánosságban kimondható, hogy a Markó utcai gimnázium számára megrendelt példázatszerű, an-

tik történeti festmények olyannyira illettek Carl Rahl gondolatvilágához és az általa megfestésre méltónak tartott témákhoz, hogy Than és Lotz természetes módon nyúltak vissza egykori mesterük stílusához. A barnás színharmónia, az árnyékok nélküli, töretlenül élénk színek és a keményen megrajzolt alakok határozott kontúrjai köszönnek vissza a Markó utcai pannókon is. Rahl képeihez hasonlóan a szigorú, klasszicizáló monumentalitás itt is drámai pátosszal társul.⁴⁴ Than és Lotz is drámai pillanatokban mutatják be a többnyire a képsíkkal párhuzamosan feltűnő alakjaikat, akik vaskosak, gyakran szinte szobrászian kialakított izomzattal rendelkeznek. A ruhájuk a testük formáját követve sűrű redőkben hullik alá, viszont ezek a drapériák már nem lobognak úgy, mint a Vigadó falképein.

Annak ellenére, hogy a pannókat két művész alkotta, azok stílusa egységes. Than és Lotz szemmel láthatóan alkalmazkodtak egymáshoz. Rahl mellett még növendék korukban megtanulták, hogyan lehet közös munkával egységes stílusképet sugallni. Mesterük irányításával – a korban kevesek által művelt monumentális festészet terén – olyan elméleti és gyakorlati ismeretekre tettek szert, ami lehetővé tette számukra, hogy hazatérve a 19. század hatvanas-hetvenes éveiben megteremtsek a magyar nemzeti falképfestészetet.

Ágoston András
történész-művészettörténész,
Pest Megyei Kormányhivatal
andris.agoston@gmail.com

39 HOMÉROSZ: *Íliász*. VI. ének, 476–481. sor.

40 A pannó hivatalos címe: *Odüsszeuszt a phaiákok felismerik elérzékenyüléséről*.

41 HOMÉROSZ: *Odüsszeia*. VIII. ének, 521–531. sor.

42 EURIPIDÉSZ: *Trójai nők*, 721–725. sor.

43 YBL 1938 (lásd 4. jegyzetben). 32; SPEIDEL 1867 (lásd 37. jegyzetben).

5; *The Oxford guide to Classical Mythology in the Arts*, 1300–1990s. Ed. Jane DAVIDSON REID, New York–Oxford, Oxford University Press, 1993. 746. A kép eredetileg az építész Theophil Hansen tulajdonában volt, de az 1930-as években sajnos eltűnt. A Ny Carlsberg Glyptotek közlése.

44 KITLITSCHKA 1981 (lásd 34. jegyzetben). 59–60; YBL 1938 (lásd 4. jegyzetben). 27.

Teaching via ideals

Ennobling historical allegories in the saloon of the late Grammar School of Markó Street (nowadays Budapest Business School)

The first grammar school building of the unfolding building surge during the era of Ágoston Trefort's time as Minister of Culture was the neorenaissance palace of a school built between 1874 and 1876, the Royal Catholic Grammar School in the 5th District (founded in 1858, – later known as Berzsenyi Dániel Grammar School), which was intended as a model in every way by board of the Ministry of Religion and Public Education.

The most valuable part of the building is the saloon on the second floor, which is completely restored to its original state. The saloon's quarters are decorated by Mór Than's and Károly Lotz's panneaus, painted in 1875–1876, while some seccos can be found on the five lunetta plates, located in the upper section of the southern wall. These works fall into place with the architectural frame of the rest of the saloon, designed by Ferenc Kolbenheyer.

The picture in the centre was originally the work titled *Pallas Athene gives soul to Prometheus' creature* which is a representation of humanity's dawn. To the left, the students of the era could see panneaus of Homer and his works, to the right, roman related panneaus could be found. On the lunettas Lotz painted allegoric figures, each of them representing a discipline.

We know of no other such monumental stately order of range of wall paintings in the circle of 19th century grammar school buildings in Hungary.

The prefigurations and parallels of the programme of Markó Street can be found in the 1860–70's Prussian schools (eg. Sophien Gymnasium, Friedrich-Werdersches Gymnasium, both in Berlin). The saloons of those schools which were providing so called classical training (teaching Latin and Greek language in increased number of lessons) were often dominated by painted scenes of ancient Greek History and epics of Homer. The Real Schools (Realschulen) were more likely to be decorated by allegories of certain scientific subjects. Most likely in the project of the school in Budapest, was an idea of mixing the mentioned two topics.

Students only met these rousing works of art at special occasions though. It would be a mistake to use these paintings like mere visual aids, actually they are ennobling historical allegories.

András Ágoston
Historian-art historian,
Government Office for Pest County
andris.agoston@gmail.com

TÁRGYSZAVAK

falkép, pannó, historizmus, allegória, gimnázium, Sophien Gymnasium, Berlin, reáliskola, Homérosz, Lotz Károly, Than Mór, Carl Rahl, Trefort Ágoston

KEYWORDS

wallpainting, panneau, Historism, allegory, Grammar School, Sophien Gymnasium, Berlin, Real School (Realschule), Homer, Károly Lotz, Mór Than, Carl Rahl, Ágoston Trefort